

علی صادقی^۱

زینب عامری^۲

چکیده

قرن بیست و یکم با پیشرفت‌های خیره‌کننده در فناوری اطلاعات و ارتباطات، جهان را به سوی «دهکده جهانی» رهنمون ساخته که شاخصه‌های اصلی آن، از بین رفتن فاصله‌ها، زمان و مکان است. این تحول همچنین باعث در هم ریختن نظام‌ها، سازمان‌های ملی موجود، شیوه‌های رفتاری و آسیب‌های اجتماعی مختلف بر شهروندان شده است. سهولت در شکل‌گیری و گسترش شبکه‌های اجتماعی مجازی توسط افراد و گروه‌هایی که می‌توانند اهدافی مغایر با اهداف رسمی و قانونی موجود در یک جامعه داشته باشند؛ عرصه‌های مختلف فرهنگی، اجتماعی، اقتصادی، سیاسی و امنیتی را با چالش‌ها و بحران‌هایی مواجه ساخته است. بعلاوه، کشورهای سلطه‌گر که همواره به دنبال تسلط و بهره‌کشی از دیگران بوده‌اند و امروزه به دلایل مختلف نمی‌توانند با رویکرد نظامی شهروندان سایر کشورها را در اختیار و انقیاد خود درآورند؛ سعی می‌کنند از طریق شبکه‌های اجتماعی مجازی و ایجاد دگرگونی در هویت‌های فرهنگی و رفتاری، مطامع خود را دنبال کنند. بنابراین، رسانه‌های ارتباط جمعی و شبکه‌های اجتماعی مجازی به عنوان مهمترین و موثرترین ابزار برای اثرگذاری مؤثر بر رفتار مخاطبان درآمده‌اند و منشأ بسیاری از تحولات امنیتی معاصر و کنترل‌کننده جریان‌ها و تحولات اجتماعی در جهان محسوب می‌شوند. یافته‌های پژوهش حاضر که با رویکرد توصیفی-تحلیلی و با بهره‌گیری از منابع مختلف کتابخانه‌ای و اینترنتی به انجام رسیده است؛ بیانگر آن است که شکل‌گیری شبکه‌های اجتماعی مجازی در عین فرصت‌های مثبت و سازنده، می‌تواند دگرگونی‌های وسیعی در رفتار شهروندان به وجود آورده و آسیب‌های اجتماعی متعددی از جمله ناامنی‌های اجتماعی را متوجه جوامع نماید.

کلیدواژه: شبکه‌های اجتماعی مجازی، آسیب‌های اجتماعی، امنیت.

۱- استادیار گروه علوم انسانی، دانشگاه فرهنگیان، تهران
۲- فارغ التحصیل کارشناسی ارشد

۱. مقدمه

جهان کنونی با شتاب در حال تحول است و نفوذ امواج جهانی شدن به درون مرزها که بسیاری از دولت‌ها را غافلگیر و پایه‌های حکومت‌ها را لرزان کرده، از مجرای فناوری‌های نوین اطلاعاتی و ارتباطی محقق شده است. امروزه فناوری اطلاعات و ارتباطات چنان زندگی بشر را متحول ساخته است و الگوی گسستی را در بنیان، اقتصاد، جامعه و فرهنگ پدید آورده است که از آن به عنوان شاخص مستقلی برای تعریف دور تازه‌ای در تاریخ تحولات بشر یاد می‌شود. البته ورود به دوره جدید، به معنای از میان رفتن کامل نظم گذشته نیست؛ دنیای جدید با جهان قدیم همپوشانی داشته و در آن قدرت همچنان به نهادهای مبتنی بر جغرافیا وابسته است (روزنا و سینگ، ۱۳۹۱: ۳۷). این نکته بیانگر تداوم اهمیت دولت‌های سرزمینی و توجه شدید سیاسی به امنیت عمومی و ملی است؛ زیرا امنیت ملی به موجودیت و حیات یک کشور باز می‌گردد (بوزان، ۱۳۷۸: ۲۷).

فناوری‌های نوین ارتباطی با در هم شکستن فاصله‌های زمانی و مکانی، امکان ارتباط سریع افراد و گروه‌ها را در هر نقطه از کره زمین و در هر ساعت از شبانه روز فراهم آورده‌اند. با توجه به ویژگی‌های فطری بشر (موجودی اجتماعی) و نیاز به ایجاد ارتباط با دیگران برای انجام امور مختلف، در کنار تشکیل گروه‌های اجتماعی مختلف و روزمره، امکان شکل‌گیری گروه‌های اجتماعی مجازی به امری گسترده و اثرگذار در زندگی افراد، تبدیل شده است.

در این میان، اینترنت، تلفن همراه و قابلیت‌های متعدد در آن به همراه ضریب نفوذ بالای آن بین شهروندان و همچنین به دلیل کیفیت و ویژگی‌های منحصر به فرد، از سایر فناوری‌های ارتباطی پیشین مجزا شده و مورد توجه قرار گرفته است. هزینه اندک، کاربرد آسان، تعاملی بودن ارتباط و قابلیت ناشناس ماندن در حین ارتباط و ... از جمله مزیت‌ها و شاخصه‌های این فناوری‌های نوین ارتباطی است.

این مزیت‌ها در کنار اطلاع‌رسانی و ارائه خدمات متنوع اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی، شکل‌گیری شبکه‌های اجتماعی مجازی را بیش از پیش آسانتر، در دسترس و جذابتر نموده است. شبکه‌های اجتماعی مجازی محل گردهمایی میلیون‌ها کاربر اینترنتی در فضای سایبر است که بدون توجه به مرز، زبان، جنسیت، فرهنگ و طبقه اجتماعی و بر اساس علایق، اهداف، آرمان‌ها و یا هر انگیزش مشترک دیگری شکل گرفته و در آن به تبادل نظر و اطلاعات می‌پردازند و همزمان می‌توانند هر حرف، حرکت و اطلاعاتی را که تمایل دارند بدون توجه به ویژگی‌های شخصیتی فرد یا گروه مقابل در معرض عموم و به اشتراک بگذارند.

امروزه حتی افکار عمومی از طریق تشکل‌های مجازی و شبکه‌ها شکل می‌گیرد و جهت پیدا می‌کند و این تشکل‌ها از حقوق افراد خود دفاع می‌کنند و از طریق همین شبکه‌ها افراد تقاضای خود را به دولت‌ها منتقل و آنها را تحت فشار قرار می‌دهند. امروزه افراد و سازمان‌ها از طریق وسایل ارتباطی مردم را نسبت به مسائل حیاتی خود آگاه می‌سازند و به نحوی افکار عمومی را شکل می‌دهند. از این رو، با توجه به اهمیت تشکیل شبکه‌های اجتماعی مجازی و اثرات آن بر امنیت عمومی شهروندان، و همچنین با توجه به جوان بودن جمعیت کشور ما که اولاً جوانان نیاز بیشتری به ارتباطات اجتماعی دارند و دوماً به سرعت از این شبکه‌ها تأثیر می‌پذیرند؛ مطالعه و بررسی این اثرات به پدیده‌ای ضروری و حساس برای جامعه به ویژه دستگاه‌ها و نهادهای مسئول تبدیل شده است.

از این رو، تحقیق حاضر سعی دارد به بررسی این سوال اساسی بپردازد که: شبکه‌های اجتماعی مجازی چه اثراتی بر امنیت عمومی جامعه (بعنوان یک آسیب اجتماعی) دارند؟

۲. روش تحقیق

پژوهش حاضر سعی کرده است با رویکرد توصیفی-تحلیلی و با بهره‌گیری از منابع مختلف کتابخانه‌ای و اینترنتی و همچنین استفاده از نظرات صاحب‌نظران، مهمترین اثرات ایجاد شبکه‌های اجتماعی مجازی را شناسایی کرده و به بررسی این اثرات بر امنیت عمومی جامعه بپردازد.

۳. پیشینه تحقیق

ضیایی‌پرور (۱۳۸۸)، در مقاله‌ای با عنوان نفوذ شبکه‌های اجتماعی مجازی در میان کاربران ایرانی، به این نتیجه دست یافت که ۷۸ درصد کاربران اینترنت در ایران عضو یکی از انواع شبکه‌های اجتماعی مجازی هستند. به نظر وی، علاوه بر دوست‌یابی، کسب اطلاعات و اخبار یکی از مهمترین کارکردهای شبکه‌های مجازی است.

سلیمانی‌پور (۱۳۸۹)، در پژوهشی با عنوان شبکه‌های اجتماعی و فرصت‌ها، ضمن تشریح اهداف و کارکردهای متنوع شبکه‌های اجتماعی، به بررسی پیامدهای منفی ناشی از ایجاد این شبکه‌ها پرداخت. منزوی شدن از محیط‌های واقعی اجتماع، شکل‌گیری و ترویج سریع شایعات و اخبار کذب، تبلیغات ضد دین و ایجاد شبهه در این زمینه، نقض حریم خصوصی افراد و ... از مهمترین پیامدهای منفی این شبکه‌ها از نظر نویسنده عنوان گردید.

جان پرور و دیگران (۱۳۹۰)، در مطالعه‌ای تحت عنوان آسیب‌شناسی فضای سایبر بر امنیت اجتماعی به این نتیجه رسیدند که استفاده رو به گسترش افراد از فضای مجازی، زمینه‌های سست شدن بنیان خانواده به عنوان تکیه‌گاه و پایه اصلی جامعه،

فاصله گرفتن افراد از یکدیگر، تجمل‌گرایی، فردگرایی، مدگرایی، بی‌اعتمادی نسبت به مسئولان، نشر اکاذیب و ... را فراهم آورده و در نتیجه امنیت اجتماعی را با چالش و دشواری مواجه ساخته است.

علی صادقی و همکاران (۱۳۹۱) در مقاله‌ای با عنوان: فضای مجازی، امنیت و تهدید در عصر اطلاعات، ضمن آنکه بهره‌گیری مؤثر از این فضا را عامل مؤثری در قدرت ملی عنوان کردند؛ به این نتیجه رسیدند که رشد روز افزون وسایل ارتباط جمعی از قبیل ماهواره، اینترنت و فراگیر شدن تلفن‌های همراه، معادلات گذشته در تنظیم روابط داخلی کشورها را تحت تأثیر قرار داده است به گونه‌ای که گسترش و فراگیر شدن تکنولوژی‌های ارتباطی و قدرت پوشش دهی آنها، روند تأثیرگذاری بر توده‌ها را افزایش داده است. قابلیت استفاده از فضای مجازی برای ایجاد جنگ نرم از جمله مهمترین اثرات فضای مجازی بر شهروندان عنوان شده است.

۴. مبانی نظری تحقیق

۴.۱. آسیب‌های اجتماعی^۳

آسیب اجتماعی به هر نوع عمل فردی یا جمعی اطلاق می‌شود که در چارچوب اصول اخلاقی و قواعد عام عمل جمعی رسمی و غیررسمی جامعه محل فعالیت کنشگران قرار نمی‌گیرد و در نتیجه با منع قانونی و یا قبح اخلاقی و اجتماعی روبرو می‌گردد. به همین دلیل، کجروان سعی دارند کجروی‌های خود را از دید ناظران قانون، اخلاق عمومی و نظم اجتماعی پنهان نمایند؛ زیرا در غیر این صورت با پیگرد قانونی، تکفیر اخلاقی و طرد اجتماعی مواجه می‌شوند (عبداللهی، ۱۳۸۳: ۱۵).

آسیب‌های اجتماعی پدیده‌هایی واقعی، متغیر، قانونمند و قابل کنترل و پیش‌گیری اند. کنترل پذیری آسیب‌های اجتماعی، شناخت علمی آنها را در هر جامعه‌ای برای پاسخ به پرسش‌های نظری و عملی و کاربردی از ایده‌ها و یافته‌های علمی تولید شده در برنامه‌ریزی‌های کوتاه و بلندمدت برای مقابله صحیح با آسیب‌های اجتماعی، درمان و یا پیشگیری از گسترش و پیدایش آنها را ضروری و پر اهمیت ساخته است.

³ social

۴,۱,۱. آسیب‌های اجتماعی از چند جنبه قابل بررسی هستند:

۱- از زاویه انسان (فرد)؛ هر انسان با هر دین، آئین، اعتقاد، فکر، مذهب و ارتباط با جناح یا حزب خاصی، اعتقاد دارند که به افراد و گروه‌های آسیب‌پذیر یاری رسانند. مثلاً هر انسانی دوست دارد به پیرمرد یا پیرزنی کمک کند و هر انسانی دوست دارد به نابینایی کمک کند و... .

۲- از زاویه اجتماعی؛ اگر به آسیب‌های اجتماعی به موقع رسیدگی نشود؛ افزایش جرم و جنایت را در پی خواهد داشت که مخرب انضباط اجتماعی و مختل‌کننده امنیت عمومی است.

۳- از جنبه سیاسی؛ که اگر توجه نشود کشورها را به دامن بیگانگان سوق داده و به جای فرهنگ خودی و ملی، فرهنگ بیگانه در کشور پیاده می‌شود و به اعتقادات دینی و مذهبی جامعه لطمه وارد می‌نماید. وجود آسیب‌های اجتماعی، بزرگ‌نمایی و تبلیغات دشمنان را نیز در پی دارد و از این طریق نیز بر امنیت عمومی جامعه اثرگذار خواهد بود. لذا لازم است که آسیب‌های اجتماعی ریشه‌یابی شود و با ارائه راهکارهای سازنده به جزئیات آسیب‌های اجتماعی توجه شود (<http://sociology82.blogfa.com>).

۴,۲. امنیت

امنیت و کلمه لاتین آن Secure به معنی نداشتن دلهره و دغدغه است و موضوعاتی چون رهایی از خطر، آسیب، اضطراب، و وجود آرامش، اطمینان و اعتماد را در بر می‌گیرد. امنیت ۴ محور زندگی اجتماعی و شرط تداوم آن (ابراهیم بای سلامی، ۱۳۸۵: ۷۴) و به معنای حفاظت جامعه از لطمه خوردن به نهادها و ارزش‌های بنیادی آن است (ماندل، ۱۳۷۷: ۴۳).

در فرهنگ علوم رفتاری نیز دو معنا از این واژه شامل: حالتی که در آن ارضای احتیاجات و خواسته‌های شخصی انجام شود و احساس ارزشی شخصی، اعتماد به نفس و پذیرشی که در نهایت از سوی طبقات اجتماعی نسبت به فرد اعمال می‌شود؛ مطرح شده است (صالحی، ۱۳۸۷: ۹۲).

امنیت پدیده‌ای چند بعدی است و مطالعه آن در یک جامعه از ابعاد مختلف سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و ... قابل بررسی است. از این رو احساس ناامنی را نیز می‌توان از ابعاد مختلف مورد بررسی قرار داد.

با توجه به مطالب فوق، امروزه امنیت به عنوان یکی از مهمترین نیازهای انسان در اجتماعات مختلف انسانی مطرح است. چنانکه مازلو رتبه دوم نیازهای انسانی را در هرم پیشنهادی سلسله مراتب نیازهای انسانی خود، به امنیت اختصاص می‌دهد. البته سایر محققان نیز از اهمیت آن سخن گفته‌اند که به اختصار در جدول زیر آمده است.

جدول ۱: جایگاه امنیت در نظریات مختلف

نظریه پرداز	مازلو (۱۹۸۷)	استیلی (۱۹۷۳)	کنتریل (۱۹۶۵)	لگتون (۱۹۵۹)
رتبه دوم در نیازهای انسان	ایمنی و امنیت	تماس اجتماعی	امنیت و نظم	گرایش‌ها در جامعه

۴,۳. امنیت اجتماعی

حالتی است که آحاد جامعه هراس و بیمی نسبت به حقوق و آزادی‌های مشروع خود نداشته و به هیچ وجه حقوق آنان به مخاطره نیفتد. امنیت اجتماعی به قلمروهایی از حریم افراد و گروه‌های اجتماعی جامعه مربوط می‌شود که در تعامل با یکدیگر، ارتباط با جامعه و سازمان‌های اجتماعی و نهادهای حکومتی معطوف می‌گردد که به طور مستمر و در طول زندگی روزمره اعضای جامعه با این پدیده در حوزه و قلمروهای مختلف روبرو می‌شوند و زندگی آنها مستلزم ارتباط در این عرصه‌ها می‌باشد. در باب نظریه‌های امنیت اجتماعی، باری بوزان برای نخستین بار این اصطلاح را در کتاب «مردم، دولتها و هراس» به کار برد. امنیت اجتماعی از نظر بوزان به حفظ ویژگی‌هایی اشاره دارد که بر اساس آن، افراد خود را به عنوان عضو یک گروه اجتماعی قلمداد می‌کنند (بوزان، ۱۳۷۸: ۲۴). وی نقطه آغازین امنیت را ذهنی و مبتنی بر تصمیم بازیگران معرفی می‌کند.

با این حال در یک تقسیم بندی کلی، مشکلات اجتماعی را می‌توان دارای دو جنبه ذهنی و عینی دانست. جنبه ذهنی آن در ادراکات و ارزش‌گذاری مردم جامعه در ردّ یا تأیید اینکه چه چیز مشکل اجتماعی می‌باشد، ظاهر می‌شود و جنبه عینی آن شرایط واقعی است که در آن مشکلات ارزیابی می‌شود. با توجه به این امر، امنیت در مفهوم عینی آن اندازه‌گیری فقدان تهدید علیه ارزش‌ها و در مفهوم ذهنی به فقدان احساس ترس از اینکه چنین ارزش‌هایی مورد حمله قرار خواهد گرفت اشاره دارد. امنیت، توانایی جامعه در دفاع از خصوصیات و ویژگی‌های اساسی خود در برابر تغییرات و تهدیدات واقعی و احتمالی است، امنیت اجتماعی زمانی مطرح می‌شود که جوامع احساس می‌کنند هویت‌شان در خطر است.

۴,۴. فضای مجازی

فضای مجازی اصطلاحی جدید و زاده‌ی دوران معاصر است. به طور کلی این اصطلاح مفهومی نو است که با شیوه زندگی و تفکر دوران معاصر مبتنی بر تکنولوژی نوین اطلاعاتی در ارتباط نزدیک است. برای بیان این مفهوم گاهی از واژه «سایبر» نیز استفاده می‌شود و در کل منظور، فضای کاری و زندگی مبتنی بر رایانه و اینترنت است که متفاوت با فضای واقعی و ارتباطات فیزیکی بوده و خود سازنده‌ی یک فضای جغرافیای جدید اما مجازی است. در یک تعریف ساده می‌توان گفت، این فضا در حقیقت ارتباط داخلی عمده افراد بشر را از طریق کامپیوتر و ارتباطات از راه دور، بدون در نظر گرفتن جغرافیای فیزیکی به عهده دارد. به بیان دیگر؛ فضای مجازی، جهان ذهنی اطلاعات و شبکه‌های الکترونیکی است که با اینترنت قابل دسترس است و اغلب با حیطة ناشناخته مقایسه می‌شود که مرزهای نامحدودی دارد (میردامادی، ۱۳۸۰: ۸).

فضای مجازی اینترنت را می‌توان به سرزمینی مجازی دارای زندگی‌های مجازی و جوامع مجازی تشبیه کرد، در این فضا زندگی‌ها و جوامع در عین اینکه واقعیت فیزیکی ندارند اما می‌توانند به شدت دنیای واقعی را تحت تأثیر قرار دهند. تا آنجا که امروز بدون می‌توان گفت رفته رفته فضای مجازی جایگزین فضای واقعی می‌شود. از اینرو تنها وجه متمایز فضای مجازی و دنیای حقیقی در این است که حضور شخصیت‌ها قابل لمس نبوده و افراد فاقد واقعیت فیزیکی هستند. در این فضا افراد موجودیت خود را مدیون تکنولوژی‌های ارتباطی هستند. از ویژگیهای مهم دنیای مجازی این است که انتقال سریع و آنی داده‌ها را امکان‌پذیر می‌کند و در حقیقت فاصله‌های جغرافیایی و زمانی موجود را از میان می‌برد.

۵. یافته‌های تحقیق

۵,۱. آسیب‌های شبکه‌های اجتماعی مجازی و امنیت عمومی

انسان موجودی اجتماعی است و بدون ارتباط با سایر انسان‌ها نه تنها امکان زیست و بقای او میسر نمی‌گردد، بلکه به کمال رسیدن و شکوفایی استعدادهای او نیز در گرو تعامل با هم‌نوعان او میسر خواهد شد. از این رو با تعامل افراد انسانی با یکدیگر گروه‌های اجتماعی و شبکه‌هایی از اجتماع انسان‌ها پا به عرصه وجود گذاشت.

اصطلاح شبکه‌های اجتماعی را نخستین بار جی ای بارنزد ۵ در سال ۱۹۵۴ مطرح کرد و از پس به سرعت به شیوه‌ای کلیدی در تحقیقات و مطالعات بدل گشت. در تئوری شبکه‌های اجتماعی سنتی، یک شبکه اجتماعی به این صورت تعریف می‌شود که یک مجموعه‌ای از نهادهای اجتماعی که شامل مردم و سازمان‌ها که به وسیله مجموعه‌ای از روابط معنی دار اجتماعی به هم متصل‌اند و با هم در به اشتراک گذاشتن ارزش‌ها تعامل دارند. شکل سنتی خدمت شبکه‌های اجتماعی بر انواع روابط چون دوستی‌ها و روابط چهره به چهره متمرکز است؛ اما خدمات شبکه‌های اجتماعی امروزه بیشتر بر جامعه مجازی آنلاین و ارتباطات کامپیوتر واسط متمرکز است (معمار و همکاران، ۱۳۹۱: ۱۵۸).

یک شبکه‌های اجتماعی، مجموعه سرویس‌های مبتنی بر وب است که این امکان را برای اشخاص فراهم می‌آورد که توصیفات عمومی یا خصوصی برای خود ایجاد کنند، یا با دیگر اعضای شبکه ارتباط برقرار کنند، منابع خود را به اشتراک بگذارند و از میان توصیفات عمومی دیگر افراد برای یافتن اتصالات جدید استفاده کنند (Boyd & Ellison, 2007: 212).

شبکه‌های اجتماعی، محل گردهمایی میلیون‌ها کاربر اینترنت است که بدون توجه به مرز، زبان، جنس و فرهنگ، به تعامل و تبادل اطلاعات می‌پردازند. در واقع شبکه‌های اجتماعی برای افزایش و تقویت تعاملات اجتماعی در فضای مجازی طراحی شده‌اند. به طور کلی از طریق اطلاعاتی که بر روی پروفایل افراد قرار می‌گیرد مانند عکس کاربر، اطلاعات شخصی و علایق (که همه اینها اطلاعاتی را در خصوص هویت فرد فراهم می‌آورد) برقراری ارتباط تسهیل می‌گردد. کاربران می‌توانند پروفایل دیگران را ببینند و از طریق برنامه‌های کاربردی مختلف مانند ایمیل و چت با یکدیگر ارتباط برقرار کنند (Pempek, & et al, 2009: 228).

انقلاب اطلاعات و ارتباطات، نوع جدیدی از ارتباطات مجازی را که خالی از روح حاکم بر روابط واقعی اجتماعی است به وجود آورده است. از طریق ماهواره، اینترنت و... جهان جدیدی به موازات جهان واقعی به وجود می‌آید. رسانه‌های الکترونیکی مخاطبان وسیع و متکثری دارند که مجموعه‌هایی از حیث محتوای نمادین را به این مخاطبان عرضه می‌کنند. در چنین شرایطی فضای مجازی شکل می‌گیرد و فرهنگ‌ها همه از طریق واسطه‌های الکترونیکی منتقل می‌شوند و مفاهیم زمان و مکان معانی تازه‌ای پیدا می‌کنند. فواصل زمانی و مکانی عملاً از میان برداشته می‌شوند و انتقال اطلاعات، داده‌ها و سرمایه‌ها

و امکان ارتباط همزمان میان افراد در نقاط مختلف به وجود می‌آید. این ارتباط در نهایت به شکل‌گیری شبکه‌هایی متشکل از افراد و به منظور ایجاد تعاملات مختلف می‌انجامد.

بنابراین در یک طبقه‌بندی کلی می‌توان شبکه‌های اجتماعی را به دو دسته تقسیم نمود:

(الف) شبکه‌های اجتماعی رسمی؛ که شامل اجتماعات حرفه‌ای، اتحادیه‌ها، کلوب‌ها، احزاب سیاسی، حکومت‌ها و ... می‌باشند.

(ب) شبکه‌های اجتماعی غیررسمی؛ که همسایه‌ها، دوستان، گروه‌های همسالان و ... را در بر می‌گیرد.

از آنجاییکه تشکیل این نوع شبکه‌های اجتماعی بر اساس تعاملات چهره به چهره افراد صورت می‌پذیرد؛ بنابراین می‌توان

آنها را «شبکه‌های اجتماعی حقیقی» نام نهاد. آنچه امروزه به طور ویژه اهمیت یافته است؛ شکل‌گیری نوع جدیدی از شبکه‌های اجتماعی است که می‌توان آن را «شبکه‌های اجتماعی مجازی» نامید.

از سوی دیگر امنیت اجتماعی (بعنوان یکی از نخستین حقوق شهروندی) را می‌توان به معنای توانایی جامعه برای پاسداری

از ارزش‌های بنیادین خود در برابر پیشامدها و تهدیدات واقعی و بالقوه دانست (Hough, 2004: 106). هر زمان که وجود

یک یا چند عامل تهدید کننده منجر به احساس ترس شود، موجبات ناامنی اجتماعی را نیز فراهم می‌کند (ابراهیم بای سلامی،

۱۳۸۵: ۷۶). یکی از مهمترین عواملی که در عصر حاضر در کنار مزایای مختلف، به بروز ناامنی و تهدیدات جامعه منجر می

شود؛ وجود شبکه‌های اجتماعی مجازی است.

۵,۲. اثرات شبکه‌های اجتماعی مجازی

بدون شک فناوری‌های نوین از جمله شبکه‌های اجتماعی مجازی از دو گونه اثرات مطلوب و نامطلوب برخوردارند. ارتباط سریع،

آسان و کم هزینه، برقراری ارتباط فراتر از مرزهای جغرافیایی، در تمام ساعات شبانه روز، عدم نیاز به معرفی و ... از جمله

مهمترین اثرات مطلوب این شبکه‌ها به شمار می‌رود. اما آنچه به طور خاص در پژوهش حاضر مورد تأکید قرار دارد، آسیب

های اجتماعی از جمله اثرات آن بر امنیت اجتماعی است؛ یعنی اثرات نامطلوب شبکه‌های اجتماعی مجازی.

۵,۲,۱. اثرات نامطلوب شبکه‌های اجتماعی مجازی بر امنیت عمومی

در دوره فرامردن (حاضر) امنیت تحت تأثیر تغییرات گسترده در نظام بین‌الملل، توسعه ارتباطات، پیشرفت‌های تکنولوژیک و نزدیکی بی‌سابقه جوامع به یکدیگر قرار گرفته است. اگر تا چندی قبل استقلال و تمامیت ارضی کشورها با تهاجم نظامی، گروه‌های مسلح داخلی یا اقدامات اقتصادی مورد تهدید قرار می‌گرفت (تهدید سخت)؛ امروزه تهدید نرم یعنی دگرگونی و تغییر در هویت فرهنگی و ارزشهای پذیرفته شده یک نظام سیاسی بسیار اهمیت یافته است. زیرا در کنار تغییر هویت ملی و فرهنگی، کشور مهاجم بدون منازعه و تهاجم؛ ارزشها و هویت‌های مورد نظر خود را بر یک ملت تحمیل می‌کند.

در تهدید سخت هدف تخریب و حذف فیزیکی حریف و تصرف و اشغال سرزمین است (که با عکس‌العمل مقابل همراه خواهد شد) در حالیکه در تهدید نرم، هدف تأثیرگذاران بر انتخاب‌ها، تصمیم‌گیری‌ها و الگوهای رفتاری و سلب هویت‌ها و ارزشهای فرهنگی است و به دلیل غیرعینی بودن عکس‌العمل (سریع و روشنی) ندارد. امروزه گسترش فناوری ارتباطات و به دنبال آن توسعه شبکه‌های اجتماعی مجازی به صورت مهمترین ابزار تهدیدات نرم بر عیله افراد، گروه‌ها و کشورهای هدف درآمده‌اند. مهمترین اثرات نامطلوب شبکه‌های اجتماعی بر شهروندان را می‌توان در موارد زیر خلاصه نمود:

- انجام تهدیدات نرم علیه امنیت عمومی؛

- افزایش رفتار پرخاشگرایانه؛

- ترویج آرمان‌های مغایر و گاه مخرب؛

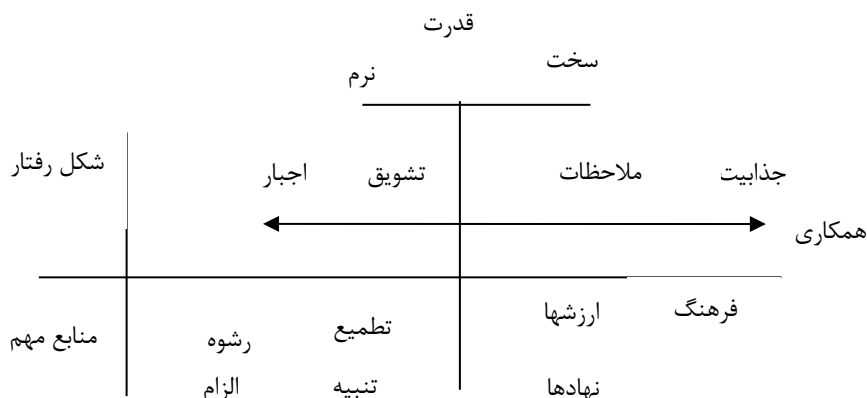
- ترویج ارزش‌ها و هنجارهای نامتعارف؛

- ارائه افکار منحرف (با اقتباس از الیاسی، ۱۳۸۵: ۴۰) که در نهایت؛

- شکل‌دهی آشوب‌های خیابانی و نافرمانی و تضعیف حکومت ملی را به دنبال دارد.

مهمترین تهدید توسط شبکه‌های مجازی برای اثرگذاری بر رفتار مخاطبان صورت می‌گیرد؛ تهدیدات نرم می‌باشد. یعنی مجموعه اقداماتی یک گروه، سازمان و کشور برای اثرگذاری و تغییر عقاید و رفتار شهروندان و دولتمردان است که در جهت منافع گروه مهاجم بوده و می‌تواند دارای ماهیت نظامی، اقتصادی، سیاسی و فرهنگی باشد؛ اما با ابزارهایی غیر از ابزارهای نظامی صورت می‌گیرد. مهمترین اهداف تهدیدات نرم را می‌توان: از بین بردن امید در گروه مقابل، ایجاد بی‌اعتمادی در شهروندان نسبت به دولتمردان و نیز شکاف و تفرقه در گروه مخاطب دانست. با این نگرش، تمامی اقداماتی که موجب شود

تا اهداف و ارزش‌های حیاتی یک نظام سیاسی شامل زیرساخت‌های فکری، باورها و الگوهای رفتاری در حوزه اقتصاد، فرهنگ و سیاست به خطر افتد، یا موجب ایجاد تغییر و دگرگونی اساسی در امنیت ملی یک کشور شود، تهدید نرم به شمار می‌آید. فضای مجازی، ماهیت قدرت و جریان‌های نظم‌دهنده و کنترلی جامعه را به خصوص برای دولت-ملت‌ها تغییر داده است. آنگونه که جوزف نای در بحث سیاسی خویش راجع به تغییر سرشت سیاست این امر را حرکت از امنیت و قدرت سخت به نرم اینگونه توضیح می‌دهد:

نمودار ۱: قدرت (Nye:2)^۷

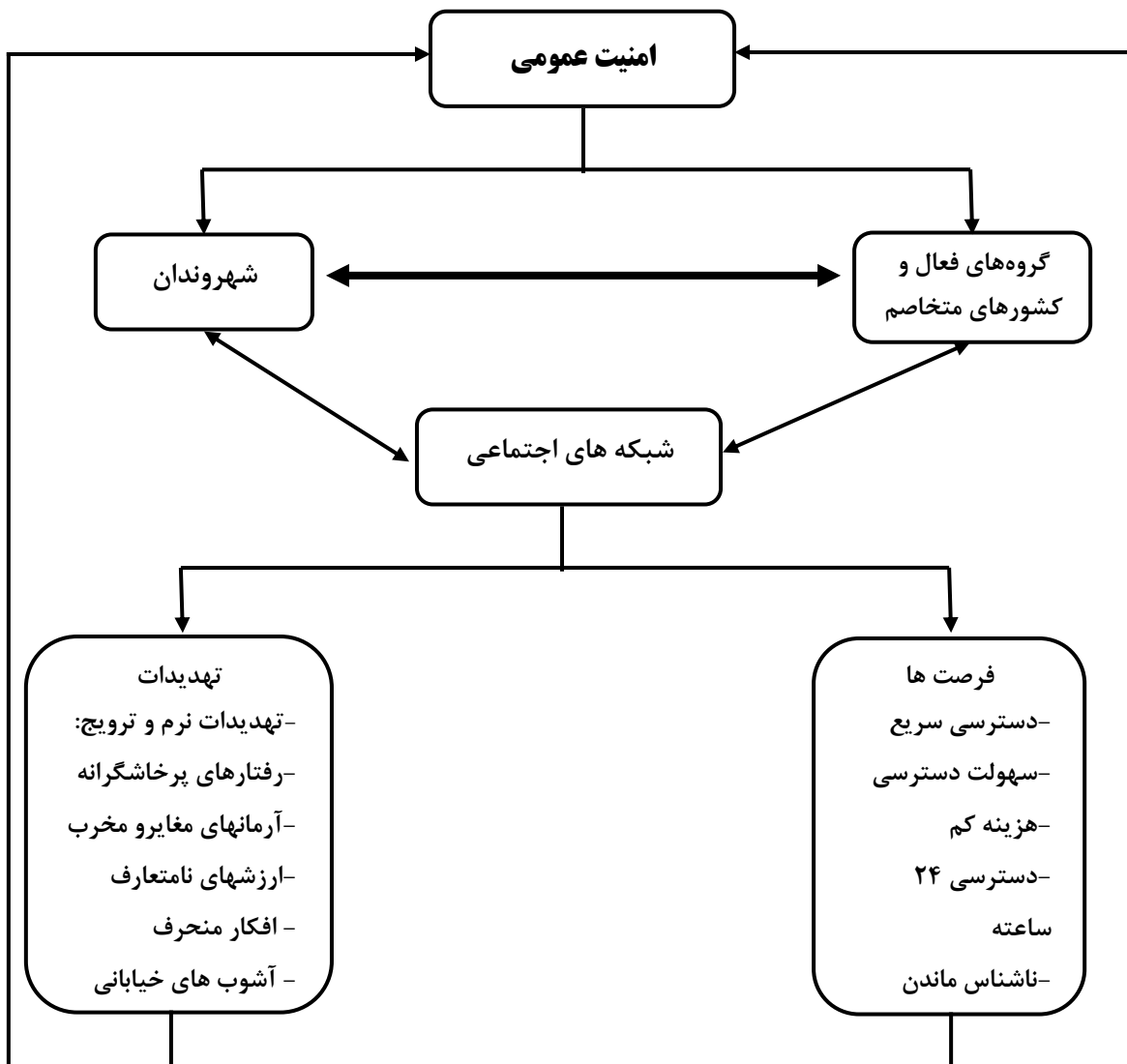
امروزه با شکل‌گیری فضای مجازی و کاربران توانا؛ امنیت عمومی ماهیت سنتی خود را از دست داده است. بازیگران جدیدی شکل گرفته‌اند و موضوعات جدید پدید آمده است. خبرها و اطلاعات بسیار زیاد و در دسترس شده‌اند و افکار عمومی از اهمیت بسیاری برخوردار گردیده‌اند.

رسانه‌ها که مهمترین ابزار آن اینترنت می‌باشد، تأثیرات شگرفی بر مخاطبان دارند. در کنار آن رسانه‌های نوین یا آنچه امروزه بعنوان شبکه‌های اجتماعی مجازی نامیده می‌شوند، توانسته‌اند در قدرت ملی، همبستگی یا واگرایی شهروندان و نیز ابعاد روانی اجتماع (امنیت عمومی) بعد جدیدی از جنگ نرم یا مجازی را در صحنه روابط بین‌الملل پدید آورند که ماهیتی بسیار مخرب‌تر و سخت‌تر از جنگ‌های واقعی دارند.

و 2: <http://net.educause.edu/ir/library/pdf/FFP0502S.pdf> - 7
<http://net.educause.edu/ir/library/pdf/ffpiu043.pdf>

چنین فضایی از ویژگی‌هایی چون: بی‌مکانی، فرا زمان بودن، عدم تمکین به قوانین مدنی متکی بر دولت- ملت‌ها، قابلیت دسترسی همزمان، آزادی از هویت بدنی و جنسی و... برخوردار است. در چنین فضایی افراد به دور از محدودیت‌های روانشناسانه و فیزیکی و سیاسی قادر به تعامل هستند و با استفاده از این فضا می‌توانند مطالب و اطلاعات خویش را تولید و اشاعه دهند. بنابراین، تهدیدهای نرم به دلیل کم هزینه‌تر بودن، تأثیر بر عوامل نرم افزارانه حوزه اقتدار ملی، استفاده نکردن از روش‌های خشونت‌آمیز و... بیش از پیش مورد توجه گروه‌ها و قدرتها قرار گرفته است. این تهدیدها در فضای مجازی از سوی ۵ گروه اعمال می‌شود (حسن بیگی: ۱۳۸۴، ۹۹).

- عوامل خارجی
- جنایتکاران عوامل و گروه‌های جنایی
- تروریست‌ها و گروه‌های افراطی
- هکرها، کارمندان و نیروهای داخلی (ناراضی).

۶. خلاصه بحث و نتیجه‌گیری

هزاره بیست و یکم با شاخصه مهمی چون پیشرفت خیره‌کننده فناوری اطلاعات و ارتباطات، جهان را به سوی «دهکده جهانی» که ویژگی مهم آن، از بین رفتن فاصله‌های زمانی و مکانی است؛ رهنمون ساخته و باعث درهم ریختن نظام‌ها، سازمان‌های ملی موجود، شیوه‌های رفتاری و اثرات مثبت و منفی بر امنیت عمومی شهروندان شده است. تأمین «امنیت عمومی» شامل ایجاد و بهره‌برداری از «فرصت‌ها»^۸ و مقابله با «تهدیدات»^۹ و رفع آسیب‌پذیری در عرصه‌های مختلف سیاسی، نظامی، اقتصادی و فرهنگی- اجتماعی کشورها با استفاده از روش‌ها و بهره‌گیری از ظرفیت‌های متنوعی صورت می‌پذیرد.

آنچه امروزه و در عرصه داخلی کشورها بسیار اهمیت یافته و به شکل گسترده‌ای شهروندان را درگیر ساخته است؛ شکل‌گیری و گسترش «شبکه‌های اجتماعی مجازی» است. چنانچه افراد به صورت گروهی با یکدیگر ارتباط داشته باشند و مواردی مانند اطلاعات، نیازمندی‌ها، فعالیت‌ها و افکار خود را به اشتراک گذارند «شبکه‌های اجتماعی» را تشکیل داده‌اند و اگر این تعامل و تبادل افکار و اندیشه‌ها در شبکه‌های اینترنتی و وب سایت‌ها صورت پذیرد آن را «شبکه‌های اجتماعی مجازی» می‌گویند.

شبکه‌های اجتماعی مجازی به دلیل ویژگی‌هایی چون: سرعت، هزینه کم، ناشناخته بودن، جذابیت‌های بصری عمل در ماورای مرزهای فیزیکی و ... توانمندی زیادی در جذب و اثرگذاری بر مردم و پخش قدرت در سطوح مختلف جامعه بعهده گرفته‌اند و این توانمندی را دارند که افکار عمومی یک جامعه را در جهت مورد نظر و برخلاف سیاست‌های رسمی و عرفی موجود در یک جامعه جلب نموده و آنها را مدیریت نمایند. این شبکه‌ها علاوه بر شهروندان، بدون شک بر فعالیت نهادهای مختلف تأمین کننده امنیت اجتماعی هم از نظر نوع و هم از نظر گستردگی و فراوانی تهدیدات اثرگذار است.

^۸ - Opportunity

^۹ - Threats

۷. منابع

- ابراهیم بای سلامی، غلام حیدر (۱۳۸۵)؛ *چشم انداز توسعه پایدار شرق ایران*. فصلنامه تحقیقات جغرافیایی، شماره ۷۷.
- الیاسی، محمد حسین (۱۳۸۵)؛ *مبانی نظری و عملی رسانه اثربخش و کارآمد*. فصلنامه عملیات روانی، سال پنجم شماره ۱۷.
- بوزان، باری (۱۳۷۸)؛ *دولت، مردم و هراس*. تهران، انتشارات پژوهشکده مطالعات راهبردی.
- حسن بیگی، ابراهیم (۱۳۸۴)؛ *حقوق و امنیت در فضای سایبر*. موسسه فرهنگی مطالعات و تحقیقات بین‌المللی ابرار معاصر.
- روزنا، جیمز و اس، سینگ (۱۳۹۱)؛ *فناوری اطلاعات و سیاست جهانی*. ترجمه احمد سلطانی نژاد و احمد محقر. تهران، انتشارات دانشگاه امام صادق (ع).
- صادقی، علی، یحیی میرشکاران و مصطفی صادقی (۱۳۹۱)؛ *فضای مجازی، امنیت و تهدید در عصر اطلاعات*. فصلنامه دانش انتظامی استان فارس.
- صالحی امیری، سیدرضا و محمد سطلانی فر (۱۳۸۷)؛ *دیپلماسی رسانه‌ای تهران*. گروه پژوهش‌های فرهنگی و اجتماعی مجمع تشخیص مصلحت نظام.
- ضیایی پرور، حمید (۱۳۸۸)؛ *بررسی نفوذ شبکه‌های اجتماعی مجازی در میان کاربران ایران*. نشریه رسانه، ش ۸۰.
- عبداللهی، محمود (۱۳۸۳)؛ *آسیب شناسی اجتماعی و روند تحول آن در ایران*. مجموعه مقالات دومین همایش ملی آسیب شناسی اجتماعی در ایران، تهران.
- ماندل، رابرت (۱۳۷۷)؛ *چهره متغیر امنیت ملی ایران*. تهران، انتشارات پژوهشکده مطالعات راهبردی.
- معمار، ثریا و صمدعلی پور، فائزه خاکسار (۱۳۹۱)؛ *شبکه‌های اجتماعی مجازی و بحران هویت (باتأکید بر بحران هویتی ایران)*. فصلنامه علمی-پژوهشی مطالعات و تحقیقات اجتماعی در ایران، دوره اول، شماره ۴، زمستان
- میردامادی، مهرداد (۱۳۸۰)؛ *فضای سایبرنتیک به مثابه فضای شهری*. پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه تهران
- نای، جوزف (۱۳۸۷)؛ *قدرت نرم*. ترجمه مهدی ذوالفقاری، تهران. دانشگاه امام صادق (ع).
- Pempek, T., & et al. (2009), *“College students' social networking experiences on Facebook”*. Journal of Applied Developmental Psychology.
- Boyd, D. M., & Ellison, N. B. (2007), *“Social network sites: definition, history, and scholarship”*. Journal of Computer-Mediated Communication.

- Hough, P (2004); *Understanding Global Security*. New York: Routledge.
- <http://net.educause.edu/ir/library/pdf/FFP0502S.pdf> :2 - و
- <http://net.educause.edu/ir/library/pdf/ffpiu043.pdf> -
- <http://sociology82.blogfa.com/post-510.aspx>